

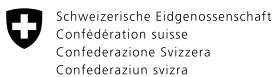

SIROMAŠTVO, RURALNOST, ROD:

ISTRAŽIVANJE
FUNKCIONISANJA
SISTEMA SOCIJALNE
ZAŠTITE U RURALNIM
OBLASTIMA SRBIJE

SIROMAŠTVO, RURALNOST, ROD: ISTRAŽIVANJE FUNKCIONISANJA SISTEMA SOCIJALNE ZAŠTITE U RURALNIM OBLASTIMA SRBIJE

Swiss Agency for Development
and Cooperation SDC

UNIVERSITÉ DE FRIBOURG
UNIVERSITÄT FREIBURG

**SIROMAŠTVO, RURALNOST, ROD:
Istraživanje funkcionisanja sistema
socijalne zaštite u ruralnim oblastima
Srbije**

Uredile:

Sanja Milutinović Bojanić

Jelena Čeriman

Verica Pavić Zentner

Naslov:

Siromaštvo, ruralnost, rod: Istraživanje funkcionisanja sistema socijalne zaštite u ruralnim oblastima Srbije

Izdavači:

Centar za etiku, pravo i primenjenu filozofiju (CELAP)
Institut za filozofiju i društvenu teoriju Univerziteta u Beogradu (IFDT)

Za izdavača:

dr Petar Bojanić

Uredile:

dr Sanja Milutinović Bojanić
Jelena Ćeriman
Verica Pavić Zentner

Recenzenti:

dr Bojan Aleksov
dr Gëzim Krasniqi
dr Jelena Tanasijević

Dizajn:

Nikola Stevanović

Fotografija na naslovnoj strani: Sanela Bahtijarević

Štampa: Print Solution

Tiraž: 100

ISBN: 978-86-82417-96-5

Radovi u ovoj publikaciji nastali su u okviru RRPP projekta „Gender that Matters: Poverty and Social Inclusion – Social Protection Status in Rural Kosovo* and Serbia.

RRPP promoviše istraživanja u oblasti društvenih nauka na Zapadnom Balkanu (Albanija, Bosna i Hercegovina, Kosovo, Makedonija, Crna Gora i Srbija). Istraživanja u oblasti društvenih nauka pomažu u razumevanju specifičnih reformskih potreba zemalja regiona i dugoročnih posledica različitih javnih politika. Istraživači dobijaju podršku kroz finansiranje istraživanja, metodološke i tematske treninge, kao i kroz otvaranje mogućnosti kroz regionalnu i međunarodnu razmenu i umrežavanje. RRPP programom koordinira i upravlja Institut za Centralnu i Istočnu Evropu (ICEE) Univerziteta u Friburgu (Švajcarska). Program u potpunosti finansira Švajcarska agencija za razvoj i saradnju (SDC), Federalno odeljenje za spoljnu politiku.¹

Mišljenja izražena u ovoj publikaciji su mišljenja autora i autorki i ne izražavaju nužno stavove SDC, niti Univerziteta u Friburgu.

---

1 Ovaj naziv je bez prejudiciranja statusa i u skladu je sa Rezolucijom Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija 1244/1999 i mišljenjem Međunarodnog suda pravde o Deklaraciji o nezavisnosti Kosova.

SADRŽAJ:

Sanja Milutinović Bojanić UVOD – TEORIJSKA UTEMELJENOST ISTRAŽIVANJA	9
Jelena Ćeriman, Bojan Todorović, Sanja Milutinović Bojanić PREGLED POSTOJEĆEG OKVIRA PRUŽANJA USLUGA SOCIJALNE ZAŠTITE I PODRŠKE U SRBIJI	19
Jelena Ćeriman, Verica Pavić Zentner METODOLOŠKI OKVIR ISTRAŽIVANJA	47
Gazela Pudar Draško, Jelena Ćeriman, Milica Resanović PRISTUP ZAPOŠLJAVANJU I OBRAZOVANJU U RURALNIM OBLASTIMA SRBIJE	65
Mirjana Nećak, Gazela Pudar Draško, Sanja Milutinović Bojanić USLOVI ŽIVOTA I PERCEPCIJA BARIJERA U OSTVARIVANJU PRAVA NA SOCIJALNE USLUGE	86
Gazela Pudar Draško, Bojan Todorović, Mirjana Nećak INFORMISANOST I ZADOVOLJSTVO USLUGAMA SOCIJALNE ZAŠTITE U RURALNIM PODRUČJIMA SRBIJE	122

Gazela Pudar Draško PREPORUKE ZA UNAPREĐENJE ŽIVOTA I USLUGA IZ UGLA SAGOVORNIKA/CA U RURALNIM PODRUČJIMA.	137
Verica Pavić Zentner PERCEPCIJA USLUGA SOCIJALNE ZAŠTITE U SRBIJI IZ PERSPEKTIVE PRUŽAOCA USLUGA SOCIJALNE ZAŠTITE I PODRŠKE	149
Verica Pavić Zentner BARIJERE I MODELI PRILAGOĐAVANJA RADI OSTVARIVANJA KONTINUITETA USLUGA SOCIJALNE ZAŠTITE.	174
Verica Pavić Zentner OSETLJIVE GRUPE, PREDRASUDE I FAKTORI SOCIJALNOG ISKLJUČIVANJA.	204
Beleška o autorima i autorkama.	229

PRISTUP ZAPOŠLJAVANJU I OBRAZOVANJU U RURALNIM OBLASTIMA SRBIJE

Iako ne spadaju u oblast socijalne zaštite, zapošljavanje i obrazovanje su oblasti koje omogućavaju veoma važne socijalne usluge građanima. Njihova važnost se posebno ogleda u uticaju koji imaju na položaj građana i na verovatnoću potrebe za korišćenjem neke od usluga socijalne zaštite. Dostupnost obrazovanja i mogućnost pronalaženja posla u ruralnim oblastima Srbije su aspekti kojima je posvećena dodatna pažnja u polustrukturisanim intervjuima sprovedenim u prvoj fazi našeg istraživanja. Pri tome smo posebnu pažnju obratili na rodnu dimenziju pristupa ovim socijalnim uslugama i prepreke sa kojima se suočavaju žene.

Na samom početku ćemo izneti nalaze desk analize zakonodavnog i strateškog okvira Republike Srbije u pomenute dve oblasti. Nakon toga ćemo pokazati koji su najvažniji nalazi postojećih istraživanja i studija, kako bismo ukazali na širi okvir u kome su prikupljeni podaci za istraživanje u ruralnim oblastima. Upravo će percepcija sagovornika/ca u ovom istraživanju i poslužiti za kreiranje slike o postojećim preprekama i mogućnostima za njihovo prevazilaženje iz ugla žitelja ruralnih krajeva, sa naglaskom na ženama.

Dodatno, tokom analize podataka dobijenih u dubinskim intervjuima, prepoznata je i oblast zdravstva kao oblast od velike važnosti za zadovoljavanje socijalnih potreba sagovornika/ca. Premda zdravstvo nije detaljnije obrađeno u ovom zborniku, usled specifičnosti njegove usluge i izazova koje one nose, ovde ćemo izložiti iskustva sagovornika/ca u pristupu zdravstvenim uslugama i njihovo (ne) zadovoljstvo istim.

Analiza strateško-zakonodavnog okvira zapošljavanja i obrazovanja

Podrška zapošljavanju

Kada je reč o opštim uslovima **funkcionisanja tržišta rada i posredno problema nezaposlenosti** osnovne odredbe nalaze se u Zakonu o radu („Službeni glasnik RS”, br. 75/2014), kojim su definisana prava i obaveze zaposlenih i

poslodavaca, zabrana diskriminacije na radnom mestu, uslovi pod kojima se može zasnovati radni odnos, kao i uslovi pod kojima može doći do prestanka radnog odnosa. Zabrana svakog vida diskriminacije (neposredne i posredne) odnosi se na lica koja traže zaposlenje, kao i na zaposlene (član 18). Specifične pogodnosti koje su Zakonom o radu omogućene nezaposlenim licima odnose se na obavljanje privremenih i povremenih poslova (član 197) i na stručno osposobljavanje i usavršavanje (član 201). Zakon o zapošljavanju i osiguranju za slučaj nezaposlenosti („Službeni glasnik RS”, br. 36/09 i 88/10), predstavlja drugi pravni akt koji određuje institucionalni okvir za donošenje i sprovođenje politike zapošljavanja u Republici Srbiji. Ovaj zakon pruža okvir za planiranje i sprovođenje aktivne politike zapošljavanja u novonastalim uslovima na tržištu rada i određuje mere aktivne politike zapošljavanja, tj. aktivnosti usmerene ka unapređenju zaposlenosti (član 43):

- kroz posredovanje u zapošljavanju lica koja traže zaposlenje;
- profesionalnu orijentaciju i savetovanje o planiranju karijere;
- subvencije za zapošljavanje;
- podršku samozapošljavanju;
- dodatno obrazovanje i obuke;
- podsticaje za korisnike novčane naknade;
- javne radove, kao i
- druge mere usmerene ka zapošljavanju lica koja traže zaposlenje.

Kada je reč o položaju žena na tržištu rada posebna pažnja tom pitanju je posvećena u Nacionalnoj strategiji za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti za period 2009-2015. Strategija definiše konkretne mere koje je potrebno preduzeti u cilju poboljšanja položaja žena na tržištu rada i te mere se odnose na podršku materinstvu, sprečavanje diskriminacije mladih žena na tržištu rada prilikom zapošljavanja, stimulatívne mere zapošljavanja mladih majki, podršku većoj brizi o deci, podršku osnivanju virtuelnog inkubatora kojim bi se podržali biznisi u razvoju, a koji su u vlasništvu žena. Nacionalna strategija zapošljavanja (2011-2020) usmerena je svojim ciljevima na promenu rasta nezaposlenosti kao posledice uticaja ekonomske krize na tržište rada, kao i na usaglašavanje razvojnih ciljeva Republike Srbije sa ciljevima iznetim u sklopu Strategije Evropa 2020²⁸:

- povećanje stope zaposlenosti stanovništva starog od 20 do 64 godine na najmanje 75%;

---

28 Uporediti sa Vodič kroz strategiju Evropa 2020 (Kronja, 2011: 33).

- podizanje procenta BDP koji se izdvaja za istraživanje i razvoj sa 1,9 na 3%;
- smanjenje stope ranog napuštanja škole na ispod 10% sa trenutnih 15%, uz istovremeno povećanje procenta stanovništva sa fakultetskom diplomom sa 31% na 40%;
- smanjenje broja ljudi koji žive ispod linije siromaštva za 25%, što u stvari znači izbavljenje preko 20 miliona ljudi iz siromaštva.

Kao glavni strateški prioriteti koji treba da omoguće postizanje ovih ciljeva posebno se izdvajaju: podsticanje zapošljavanja u manje razvijenim regionima i razvoj regionalne i lokalne politike zapošljavanja, unapređenje ljudskog kapitala i veće socijalno uključivanje, unapređenje institucija i razvoj tržišta rada, razvoj institucionalnih kapaciteta i ekspanzija programa aktivne politike zapošljavanja, kao i redukovanje dualnosti na tržištu rada. Strategijom se nastoji uticati na povećanje stope aktivnosti, povećanje stope zaposlenosti, odnosno smanjenje stope nezaposlenosti pri čemu se smatra da je za realizaciju ovih ciljeva potrebna promena sektorske strukture zaposlenosti, promena zaposlenosti prema tipu zaposlenja, smanjenje udela neformalne ekonomije, smanjenje regionalnih razlika, izdvajanje većeg iznosa finansijskih sredstava za mere aktivne politike zapošljavanja, veći broj nezaposlenih lica koji će biti uključeni u mere aktivne politike zapošljavanja, zapošljavanje osoba sa invaliditetom, Roma, ruralnog stanovništva, žena, mladih, starijih, izbeglih i interno raseljenih lica i korisnika/ca novčane socijalne pomoći.

Strategija se posebno zalaže za povećanje broja programa dodatnog obrazovanja i obuka što obuhvata razne programe osposobljavanja i obučavanja, prekvalifikacije i dokvalifikacije, funkcionalno osnovno obrazovanje odraslih, kao i usmeravanje takvih programa na najugroženije grupe na tržištu rada i pojedince sa višestrukim faktorom ranjivosti i to pre svega kroz jačanje kapaciteta na lokalnom nivou za unapređenje razvoja obrazovanja i obuka. Cilj je da se kroz kontinuirano preduzetničko osposobljavanje i obuku, putem programa celoživotnog obrazovanja, i uz podršku lokalnih institucija, putem pružanja konsultantskih usluga, podstakne samozapošljavanje.

U cilju razvoja programa dodatnog obrazovanja i obuka, 2009. godine je osnovan Fond za zapošljavanje mladih pri Nacionalnoj službi za zapošljavanje (NSZ), čiji je cilj bio da pomogne u sticanju znanja i veština i zapošljavanju mladih ljudi kojima je potrebna posebna podrška, poput lica bez kvalifikacija ili sa niskim kvalifikacijama, osoba sa invaliditetom, Roma, povratnika/ca u postupku readmisije, izbeglica

i raseljenih lica. Programi koji se realizuju u okviru Fonda su različiti i često podrazumevaju kombinaciju obuka i subvencija poslodavcima za zapošljavanje.

Podrška obrazovanju

Kada je reč o normativnom okviru kojim se reguliše **podrška obrazovanju** različitih kategorija stanovništva, opšti okvir, kao i za ostale socijalne usluge, na prvom mestu pruža Ustav Republike Srbije od 2006. godine kojim se zabranjuje diskriminacija po svakom osnovu i u svakoj sferi društva, uključujući i obrazovanje, i predviđa mogućnost uvođenja posebnih mera radi postizanja pune ravnopravnosti lica ili grupe lica koja su u suštinski nejednakom položaju sa ostalim građanima (član 21). Ustav propisuje da država garantuje ravnopravnost muškaraca i žena i razvija politiku jednakih mogućnosti (član 15).

Takođe, Zakonom o ravnopravnosti polova Republike Srbije od 2009. godine, definiše se mogućnost preduzimanja posebnih mera u oblasti obrazovanja radi otklanjanja i sprečavanja nejednakog položaja muškaraca i žena i ostvarivanja jednakih mogućnosti polova (član 7). U Nacionalnoj strategiji za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti (2009-2015) ostvarivanje rodne ravnopravnosti u obrazovanju je prepoznato kao jedno od šest područja delovanja. U ovom strateškom dokumentu konstatovano je da u domaćem zakonodavstvu nema diskriminatornih rodnih odredbi u zakonima koji uređuju oblast obrazovanja, ali da nema ni posebne rodne osetljivosti (Stjepanović-Zaharijevski, Gavrilović, Petrušić, 2010: 20), kako u pogledu sadržaja školskih programa, tako i u pogledu jezika²⁹. Posebne odredbe koje se odnose na obrazovanje dece i mladih različitih kategorija definisane su u Zakonu o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja (Sl. glasnik RS", br. 68/2015), Zakonu o predškolskom obrazovanju i vaspitanju ("Sl. glasnik RS", br. 18/2010), Zakonu o osnovnom obrazovanju i vaspitanju ("Sl. glasnik RS", br. 55/2013) i Zakonu o srednjem obrazovanju i vaspitanju ("Sl. glasnik RS", br. 55/2013).

Međutim, kada je reč o budžetskim izdvajanjima za podršku obrazovanju dece i mladih koji pripadaju marginalizovanim grupama ili dolaze iz ruralnih područja, nije moguće precizno utvrditi koliko se sredstava izdvaja za obrazovanje na republičkom, a koliko na lokalnom nivou. Posebno je teško utvrditi iznos sredstava koja se izdvajaju za podršku obrazovanju različitih osetljivih društvenih grupa jer su ta izdvajanja deo ukupnog budžeta za obrazovanje i socijalnu zaštitu te je teško pratiti njihovo kretanje, namenu i potrošnju. Uz to, ne postoji procena troškova koje roditelji učenika/ca snose za obrazovanje i obrazovni materijal (udžbenici,

---

²⁹ Zakoni su pisani rodno nesenzitivnim jezikom (Savić, Konstantinović-Vilić, Petrušić, 2006).

školski pribor, izleti, ekskurzije), a koja se dodatno povećavaju kada su u pitanju studenti/kinje, što utiče na procenu potrebe za povećavanjem ukupnih izdvajanja za obrazovanje i relokaciju sredstava. Takođe, iako podaci pokazuju da su stope upisa, pohađanja i završavanja školovanja kod siromašnih niže, te da teže napreduju kroz sistem i da imaju niža postignuća, izostaje sistemska akcija i koordinacija u definisanju mera i pružanju podrške takvim učenicima/ama.

Pregled postojećih analiza zapošljavanja i obrazovanja u Srbiji

Podrška pri zapošljavanju

Jedno od obimnijih istraživanja koje se bavi pitanjem siromaštva i nezaposlenosti u ruralnim oblastima objavljeno je u publikaciji *Mala ruralna domaćinstva u Srbiji* (Bogdanov, 2007). U publikaciji su formulisane aktivnosti i područja u kojima ih treba realizovati kako bi se ostvarili glavni ciljevi tj. povećanje i diverzifikacija dohotka malih ruralnih domaćinstava i smanjenje nominalne i skrivene nezaposlenosti članova/ica ovih domaćinstava (ibid: 33). U procesu transformacije društva, mnoga ruralna područja se suočavaju sa visokom stopom nezaposlenosti usled privatizacija zadruga i državnih poljoprivrednih preduzeća. Pored toga, proces privatizacije preduzeća u ruralnim područjima se negativno odrazio i na investicije u društveni kapital kao što su škole i ustanove zdravstvene zaštite, dok se s druge strane, opštinska administracija suočavala sa manjkom finansijskih i institucionalnih kapaciteta da rukovodi socijalnim ustanovama (ibid: 94). Bogdanov sagledava širi kontekst uslova u ruralnim oblastima i promena koje treba sprovesti kako bi se obezbedilo unapređenje ruralne ekonomije:

- unapređenje nivoa znanja,
- razvoj ruralne fizičke infrastrukture,
- razvoj i olakšan pristup ruralnog stanovništva finansijskom tržištu i tržištu zemljištem,
- kreiranje povoljnog ambijenta za razvoj malih i srednjih preduzeća,
- vertikalna i horizontalna decentralizacija odlučivanja i jačanje preduzetništva lokalne vlasti.

Ipak, ovo istraživanje ne pruža podatke o specifičnijim problemima, niti uzima u obzir rodnu dimenziju siromaštva, te ne obezbeđuje podatke o uspešnosti ili neuspešnosti nekih konkretnih mera tržišta rada i rezultata koji su usledili, niti pruža informacije koje ukazuju na kontekst koji određuje uspešnost ili neuspešnost primenjenih mera tržišta rada.

U istraživanju o socijalnoj isključenosti u ruralnim oblastima Srbije (Cvejić i dr, 2010) istraživačko interesovanje je usmereno na identifikovanje stopa nezaposlenosti među različitim grupama u populaciji, stepena njihove informisanosti o državnoj podršci poljoprivredi, kao i na identifikovanje delova ruralnog stanovništva koji se nalaze u deprivilegovanom položaju. Istraživanje je identifikovalo žene kao grupaciju u okviru ruralnog stanovništva koja se nalazi u posebno deprivilegovanom položaju na tržištu rada pošto prema dobijenim podacima žene čine više od polovine nezaposlenih u ruralnim sredinama (55%), od kojih čak 76% nije čulo ni za jednu aktivnu meru tržišta rada, a mali broj (13%) je učestvovalo u nekom od programa NSZ i pritom ocenilo da ovi programi nisu povećali njihove mogućnosti za zaposlenjem. „Programi podrške poljoprivrednoj proizvodnji namenjeni su gazdinstvima, a žene se retko nalaze u ulozi nosioca poljoprivrednog gazdinstva, zbog čega ne mogu samostalno da konkurišu za ove programe. U planiranju mera podrške treba imati na umu i da bi velika opterećenost žena obavezama na gazdinstvu i u domaćinstvu otežavala njihovo aktivno uključivanje u programe“ (ibid: 15). Istraživanje je takođe markiralo raskorak između strategija koje su proklamovale nove, dodatne oblike obrazovanja i njihovu prisutnost i efikasnost, pošto je samo 2,8% nezaposlenih žena pohađalo neki oblik dodatnog obrazovanja, a one koje nisu pohađale nijedan kao najčešći razlog navode nedostatak novca (u 40% slučajeva), nedostatak interesovanja (26%), udaljenost mesta održavanja obuka (6%) i nedostatak ponude odgovarajućih kurseva (9%) (ibid: 37).

Studija o rodnim ekonomskim nejednakostima u komparativnoj perspektivi Evropske unije i Srbije bavila se teškoćama uključivanja žena u tržište rada i obezbeđivanja zaposlenja pošto ovi problemi pogađaju više žene nego muškarce, pri čemu se žene iz populacije raseljenih lica, Romkinje, žene sa invaliditetom i žene iz ruralnih sredina suočavaju sa izrazito velikim teškoćama pri uključivanju na tržište rada (Babović, 2010:128). Podaci dobijeni preko Ankete o radnoj snazi pokazuju da je stopa zaposlenosti muškaraca u 2014. godini iznosila 46.9%, dok je stopa zaposlenosti žena iznosila 33%. Stopa nezaposlenosti muškaraca iznosila je 18.3%, a žena 19.6% (RZS, 2015).

Anketa o životnom standardu iz 2007. godine pokazuje da je položaj osoba sa invaliditetom vrlo nepovoljan pošto je stopa zaposlenosti žena sa invaliditetom iznosila 20.9%, dok je stopa zaposlenosti muškaraca sa invaliditetom iznosila 32.4%. S druge strane, stopa nezaposlenosti žena sa invaliditetom iznosila je 15.9%, a za muškarce iz iste društvene kategorije 11.6% (ibid:128). Po uzoru na države EU, u studiji se kao moguće rešenje preispituju mogućnosti uvođenja politika

zapošljavanja koje predstavljaju jednu od centralnih oblasti javnih politika za smanjenje nejednakosti u sferi rada, kao i sprovođenje aktivnih mera zapošljavanja koje predstavlja javne intervencije u tržište rada sa ciljem da se grupe suočene sa teškoćama u zapošljavanju na različite načine podrže i potpomognu u procesu zapošljavanja (ibid: 256).

Prema podacima Ankete o radnoj snazi u Republici Srbiji, u 2014. godini se među radno sposobnim stanovništvom (15-64 godine) dva puta više žena nalazilo u statusu pomažućeg člana porodice u poređenju sa brojem muškaraca iz iste kategorije.

Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku, žene su gotovo u svim sektorima manje plaćene od muškaraca za isti posao (RZS, 2015)³⁰. Najveća razlika između zarada muškaraca i žena izražena je u finansijskom sektoru i delatnostima osiguranja u kojima je zarada žena za isti posao niža od zarade muškaraca za 29.374 dinara. I u sektorima u kojima žene čine većinu zaposlenih, poput zdravstva i socijalne zaštite, zarada žene je u proseku niža za 15.463 dinara u odnosu na zaradu muškarca. U sektoru trgovine na veliko i malo platni jaz iznosi oko 20.000 dinara – u korist muškaraca.

Podrška obrazovanju

U „Pregledu i stanju socijalne isključenosti i siromaštva za period 2011-2014 sa prioritetima za naredni period Vlade RS“ u dimenziji obrazovanja (strane 147-177.) ovako je opisano stanje u toj oblasti: prema popisu 2011. godine 2% stanovništva starijeg od 10 godina je nepismeno; u odnosu na opštu populaciju u vangradskim sredinama ima samo 6% žena i muškaraca sa visokim ili višim obrazovanjem i 51% žena i muškaraca sa osnovnim ili nižim obrazovanjem; u populaciji žena u gradskoj i vangradskoj sredini 39% njih je sa osnovnom školom, dok je u populaciji muškaraca taj procenat 29%. U generalnoj romskoj populaciji, 87% ima osnovno i niže obrazovanje, a manje od 1% više ili visoko. Kada je reč o osobama sa invaliditetom u vangradskim sredinama 59% starijih od 15 godina su bez škole ili sa nezavršenom osnovnom školom, a 2,1% ima visoko ili više obrazovanje. U srednjoškolskom obrazovanju dolazi do značajnog osipanja dece: među najsiromašnijima srednju školu pohađa svega 74% dece (68,2% dečaka i 83,3% devojčica), dok je procenat dece iz romskih naselja koji pohađaju srednju školu 21,6% (14,9% devojčica i 28% dečaka). Pritom, specijalne škole i dalje predstavljaju ključnu odliku obrazovanja

---

30 Platni jaz predstavlja razliku između prosečne bruto zarade po času rada koju primaju žene i prosečne bruto zarade po času rada koju primaju muškarci.

romske dece. Najčešći razlog za upućivanje u specijalne škole proističe iz rezultata testiranja pri upisu u osnovne škole na kojem veliki procenat (50-80%) bude upućen u specijalnu školu zbog nepoznavanja srpskog jezika. Takođe, zbog kasnijeg upisa u školu, često se događa da budu upućeni u škole za obrazovanje odraslih u kojima su zastupljene metode rada koje ne odgovaraju uzrastu dece i mladih što za posledicu ima napuštanje ovih škola.

Istraživanje o ulozi pedagoških asistenata za podršku učenicima/ama romske etničke pripadnosti koje je sproveo Zavod za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja 2009. godine (ZVKOV, 2009) merilo je efekat pedagoških asistenata u 22 osnovne škole u Srbiji. Uvođenje romskih pedagoških asistenata je u ovom istraživanju pokazalo pozitivan uticaj na obrazovna postignuća učenika/ca romske etničke pripadnosti, konkretno na redovnost pohađanja nastave, povećanje učešća učenika/ca u vannastavnim aktivnostima i unapređenje saradnje sa roditeljima.

U studiji o servisima podrške za osobe sa invaliditetom u lokalnoj zajednici (Ognjanović, Ivanović, 2013) takođe je obrađeno pitanje podrške u redovnim školama dece koja se suočavaju sa izazovima u odrastanju. Istraživanje je realizovano kroz grupne diskusije na temu percipiranja problema koji se javljaju sa nepostojanjem adekvatne podrške u redovnim školama za decu sa smetnjama u razvoju. Rezultati su pokazali da predstavnici redovnih škola (pedagozi/pedagoškinje, nastavnici/e, učitelji/ce, direktori/ke, psiholozi/psihološkinje) smatraju da je proces inkluzije dece sa smetnjama u razvoju veoma otežan usled velikog broja dece u odeljenjima, tako da nastavnici/e i učitelji/ce nisu u mogućnosti da posvete dovoljno vremena detetu sa smetnjama u razvoju. Dodatni problem predstavlja i nedovoljan broj ličnih i pedagoških asistenata u školama. U Užicu na primer postoji potreba za 15 pedagoških asistenata, a paradoks je da njihov broj iz godine u godinu opada. Uz to, nastavno osoblje smatra da ne poseduje dovoljno stručnog znanja i veština za rad sa decom sa smetnjama u razvoju i da im je potrebna podrška za takav rad, pre svega kolega/inica iz specijalnih škola, kao i dodatna edukacija iz oblasti inkluzije. Predstavnici/e gluvih i nagluvih osoba, naglašavaju potrebu za pedagoškim asistentima koji bi bili tumači za znakovni jezik. Njihova uloga bi bila da znakovnim jezikom prevode predavanja i radionice, a posle časa da rade sa nastavnim kadrom na daljem rešavanju komunikacijskih prepreka.

Rodne nejednakosti prepoznate su i u komparativnom istraživanju o rodnom ekonomskim nejednakostima u Evropskoj uniji i Srbiji (Babović, 2010: 184-185) u kojem se navodi podatak da su jake patrijarhalne norme najvažniji faktor koji utiče

da seoske žene u Srbiji rano napuste školovanje: 18,5% ispitanih žena odgovara da su napustile školu zbog pritiska porodice da ostanu i rade na gazdinstvu ili u domaćinstvu, a u 26% slučajeva razlog je bio stav porodice da ženama nije potreban viši nivo obrazovanja. Prikazano stanje u pogledu obrazovanja seoskog stanovništva navodi na zaključak da uslovi relativno izolovanih i udaljenih zajednica i ograničenosti na rad u gazdinstvu za većinu populacije ne stvaraju podstrek za obrazovanje. Stoga se aktivnosti za unapređenje razvoja ljudskih resursa u ruralnim oblastima ne mogu samo usmeravati na finansijske aspekte i dostupnost obrazovnih sadržaja, već i na razvoj svesti o značaju obrazovanja u savremenim uslovima.

Percepcija zapošljavanja i obrazovanja u ruralnim krajevima Srbije

Zapošljavanje iz ugla sagovornika/ca u istraživanju

Prilikom ispitivanja potreba vezanih za pojedince, odnosno osobe u potrebi, skoro po pravilu se polazilo od ekonomskih pitanja nedostatka prihoda i odgovarajućih rešenja u vidu omogućavanja zapošljavanja. Skoro svi sagovornici/ce su prepoznali **nedostatak zaposlenja** i kao glavni problem i kao uzrok drugih problema osoba u potrebi, ali i njihovih porodica. U tom smislu se razgovor često fokusirao na mogućnosti zapošljavanja i ulogu koju prvenstveno država može da igra u rešavanju pitanja zaposlenja kao nečega što nadilazi mogućnosti pojedinačnih zajednica.

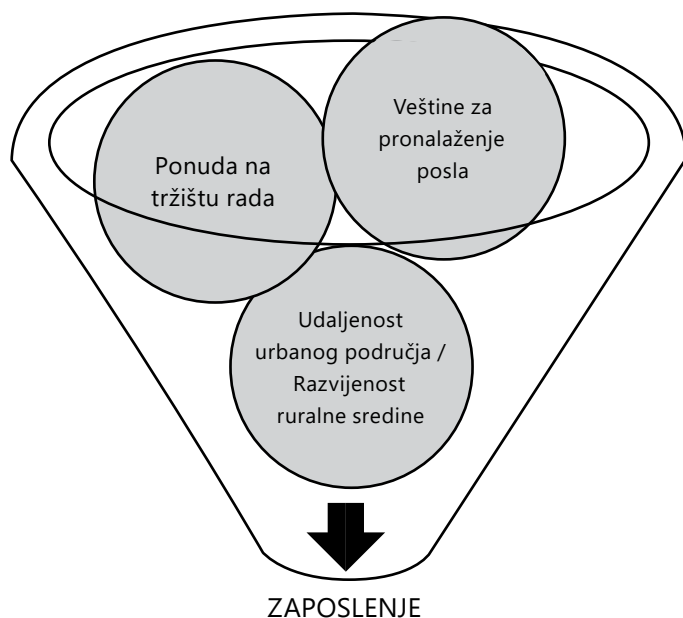
„Niko ne bi tražio nikakvu pomoć i niko ne bi tražio ni socijalnu, kad bi bilo fabrika i kad bi bilo firmi da se zaposli narod i da se radi i da ima svaki svoju platu i da živi skroman život“ (Žena, 31-45 godina, Romkinja).

„Neću da mi partija pomaže, hoću da mi država da mogućnost da radim. Hoću pošteno ako može, ja ću pokušati pošteno“ (Muškarac, 50-65 godina).

Nacionalna služba za zapošljavanje (NSZ) ili biro, kako je sagovornici/e kolokvijalno nazivaju, uživa izuzetno lošu reputaciju među svim sagovornicima/ama starijim od 15 godina. Pomoć u zapošljavanju i podrška nakon zaposlenja u vidu zaštite od mobinga je posebno važna za žene u ruralnim oblastima. U ruralnom okruženju žene teže dolaze do zaposlenja, poslove koje nalaze najčešće su povremeni (sezonski) u okviru sive ekonomije (nisu prijavljene, mesečna zarada je ispod zakonom propisanog minimalca), a i izloženije su mobingu na radnom mestu.

„Ne, na Birou za zapošljavanje kažu da nisu tamo da bi nam posao našli, nego da nas nauče kako da mi nađemo posao... Pa radili bi, mislim, jednostavno nemaš gde da radiš, jer ovde u selu ne postoji nijedna fabrika, a u gradu će uvek zaposliti pre onoga ko je iz grada nego da plaća mesečnu kartu na primer, put taj i sve da bi zaposlio nekog sa sela.“ (Žena, 31-45 godina)

Uočava se da među sagovornicama/cima postoji uverenje da je dužnost službe za zapošljavanje da pomogne licima na evidenciji da se zaposle. Prebacivanje odgovornosti za pronalaženje posla na nezaposlene osobe ističu svi sagovornici/ce preko 15 godina. Ovakvo stanje upućuje korisnike/ce NSZ-a da upotrebe sopstvene socijalne neformalne veze kako bi došli do saznanja da je neko radno mesto otvoreno, što stavlja u nepovoljan položaj siromašno ruralno stanovništvo, pogotovo žene, čiji je krug neformalnih socijalnih veza znatno umanjen i ograničen. Ovakva politika NSZ-a, koji se drži po strani kada je reč o odgovornosti pronalaženja posla, polazi od premise da njihovi korisnici/ce samostalno prevazilaze barijere koje im stoje na putu. U grafikonu ispod su vizuelno prikazane barijere sa kojima se korisnice/ci NSZ-a suočavaju:

“Levak” na slici predstavlja barijere koje lica na evidenciji NSZ-a moraju da prevaziđu kako bi došla do zaposlenja. NSZ organizuje kurseve koji za cilj imaju sticanje veština za traženje zaposlenja. Ukoliko se uzmu u obzir barijere, a posebno fizička udaljenost ruralnih oblasti od urbanih sredina gde su uglavnom smeštene kancelarije NSZ, materijalne mogućnosti sagovornica/ka, kao i problem neredovnog prevoza, uočljivo je da ovakvi kursevi NSZ-a nisu uvek dostupni ruralnom stanovništvu, posebno ženama koje su još dodatno opterećene i domaćim kućnim radom. Pravila u okviru kojih funkcioniše NSZ nisu prilagođena mogućnostima njihovih korisnica/ka koji žive u ruralnim oblastima, tj. pronalaženju zaposlenja u neposrednoj okolini stanovanja. Sagovornice/ci navode da su zbog ovoga prinuđeni da prihvate lošije uslove zaposlenja ukoliko im se ukaže prilika za radna mesta kao što su čistači/ce i rad u pekari ili lokalnoj prodavnici, rad za polovinu plate ili za platu koja je znatno niža od onih propisanih zakonom. Čak i kada se sve ove barijere prevaziđu i kada se nađe zaposlenje, NSZ se ne doživljava kao funkcionalni posrednik u zapošljavanju.

“Skinuo sam i nju i sebe. Zato što, mi smo faktički bili prijavljeni zbog socijalnog osiguranja, zbog zdravstvenih knjižica. Međutim otkad je bilo to da se ne mora biti na birou, mi smo se skinuli. Šta ćemo.... Svaka tri meseca, a posao nećeš dobiti nikad. Ja sam za penziju, nisam za posao.” (Muškarac, 50-65 godina)

Kako su ukinute beneficije koje su ranije bile jedan od razloga da se nezaposleni/e prijave službi NSZ-a, izgubila se i motivacija nezaposlenih da se nađu na listi lica u evidenciji. Pored toga, NSZ postavlja pred lica na evidenciji koja aktivno traže zaposlenje dodatne „obaveze” koje sagovornice/ci smatraju suvišnim.

„Ja se sad vodim u Birou, i ako hoću posao preko Biroa moram da poštujem neke njihove standarde. Ja, na primer, nemam vremena za to, i nisam bila prijavljena na Biro zato što tražim sama posao. Ja moram da vodim neki dnevnik traženja posla, ako, na primer, neko traži radnika za neku struku... Ja ako hoću, na primer, sviđa mi se taj posao, ja mogu da se doškolujem, s tim što ja plaćam iz svog budžeta. Al' na kraju, ja kažem, nije ni to problem, ni da platiš, al' da znaš za šta platiš, da l' ćeš ti sutra taj pos'o da dobiješ? To je ono najgore, ja ću da platim, šta ja sutra, znači završim to i onda onaj kaže: „E primili smo drugog”, a ja sam isfinansirala da bi dobila taj posao.” (Žena, 31-45 godina)

Većina sagovornica/ka će izabrati da radi na crno ili na povremenim poslovima kako bi sebi obezbedili/e sredstva za život. Mogućnosti da se prekvalifikuju i time povećaju svoje šanse na tržištu rada su dovedene u sumnju, a najveći broj

sagovornika/ca ukazuje na potrebu postojanja „veze“ da bi se posao dobio. Iako su mogućnosti prekvalifikacije i dalje dostupne, one su takođe isključujuće za siromašni deo stanovništva u ruralnim oblastima, iz percepcije sagovornika/ca, jer:

- zahtevaju finansijske izdatke za kurseve koji se pohađaju bez garancije da će uložena sredstva (novac i vreme) biti nadoknađeni u vidu zaposlenja;
- kursevi za prekvalifikaciju se odvijaju unutar objekta NSZ-a koji svoje središte imaju u urbanim sredinama;
- nisu prilagođeni poslovima koji se mogu obavljati lokalno u ruralnim oblastima gde većina sagovornika/ca živi i želi da radi.

„Pa imali smo predavanja od 9 do 13h, o tome kako to treba da izgleda kad neko vodi posao svoj, koje su mu obaveze prema državi i prema, ovaj, Birou je l'da mora dve godine sam sebi da uplaćuje staž. I tako smo imali tu obukicu i to je bilo to uglavnom, ništa baš posebno... Tu je trebalo malo više tih individualnih razgovora da se vodi, a ne nas pedeset zajedno, u jednoj sali.“
(Žena, 31-45 godina)

Većina mladih žena (20-30 godina) i poneka starija žena kao najverovatniju mogućnost za izlazak na tržište rada vide započinjanjem sopstvenog posla. Iskorak u tom pravcu sagovornice prave tako što preko službe za zapošljavanje prate kurseve za samozapošljavanje. Jedna od sagovornica koja je imala iskustvo sa ovakvim kursom ocenjuje ga kao nepraktičnog, jer joj nije pružio dovoljan nivo neophodnog znanja da bi započela posao. Kratko trajanje kursa i organizovanje predavanja u velikim grupama nije pozitivno ocenjeno jer ne pružaju mogućnost da se saznaju svi detalji koji su im neophodni za započinjanje samostalnog posla.

„Pa planiram da ih (jariće) ostavim. (...) Možemo nešto da radimo mi kući samo, al' za to nam treba podrška od nekog većeg ili od... Država da može da pomogne nekome, tako te parove koji su ostali na selu. Da možemo da dobijemo, ili neke kredite ili neka besplatna sredstva, da možeš da kreneš nešto da radiš i od toga da živiš.“ (Žena, 31-45 godina)

Još jedna bitna prepreka u samozapošljavanju jeste nedostatak materijalnih sredstava koji ističu mlade žene i žene. Neophodna su inicijalna materijalna ulaganja za započinjanje posla na prvom mestu. Zatim, nužno je omogućiti i održanje posla u prvih godinu dana, najčešće kroz poreske olakšice dok posao ne počne da donosi zaradu.

U više navrata, očekivana je podrška „države“ kao centralnog nosioca vlasti u uspostavljanju **systema podrške sa olakšicama (poreskim) za započinjanje sopstvenog posla**, a posebno u oblasti poljoprivredne proizvodnje (organski proizvodi). Takođe, isticalo se u nekoliko navrata da osobe sa invaliditetom treba da dobiju mogućnost rada od kuće, kako bi im se omogućilo sticanje prihoda, ali istovremeno i uvažile njihove poteškoće u kretanju. Ovakve predloge treba pažljivo razmotriti, jer mogu da dovedu do održavanja isključenosti ovih osoba. Posebne mere se navode kao nužne i kod samohranih roditelja, kako bi lakše našli zaposlenje.

Žene u ovakvoj vrsti samozapošljavanja zasnovanog na poslovima koji mogu da se obavljaju od kuće vide višestruku korist. Poslovi koje imaju na umu, vezuju se za bioproizvodnju ili proizvodnju prehrambenih proizvoda i/ili kozmetičkih preparata od kozjeg mleka. Prema navođenju sagovornica, žene imaju previše obaveza koje svakodnevno obavljaju u domaćinstvu, pa im rad od kuće omogućava da svoje vreme rasporede između posla (koji im donosi i materijalna primanja) i brige o domaćinstvu i članovima/cama domaćinstva.

Uočava se da sagovornice koje su majke dece do 7 godina nisu u mogućnosti da svoju decu upišu u vrtić/predškolsku ustanovu, te im je mogućnost obavljanja posla od kuće veoma značajna i privlačna. Kao što je već ranije bilo pomenuto, uglavnom su žene te koje će se odreći pokušaja zaposlenja da bi se brinule o deci koju ne mogu da upišu u vrtić, niti imaju kome da ih svakodnevno ostavljaju. Međutim, percepcija žena/majki jeste da je za (samo)zapošljavanje neophodno posedovati neformalne socijalne kontakte kao i određeni set veština (bazično znanje rada na kompjuteru i snalaženja na internetu).

„Za samozapošljavanje neko pa onda posebna sredstva ako hoćeš da na primer da radiš ili pečurke ili cveće ili jabuke ili kruške ili nešto... Kako ja to mogu da dobijem? Meni to niko neće da da. Opet to postoji... Postoje ljudi gde treba da se obratiš nekome, a mi smo neupućeni u selu... To samo ko ima neku vezu, ko nekog zna.(...) (Žena, 31-45 godina)

„Pa na primer neko može da mu nađe posao preko nekih veza, da dođe do posla. A neko na primer da šeta ili da traži taj posao, da se raspita da treba i...“ (Devojčica, 11-14 godina)

Posedovanje socijalnih neformalnih kontakata je veoma važno za ostvarivanje ciljeva na tržištu rada putem samozapošljavanja. Umreženost doprinosi plasmanu

proizvoda i generalno se posmatra kao kanal nalaženja posla. Čak i devojčice imaju ovakvu percepciju o mogućnostima zapošljavanja, pa kao jedini način da se zaposle navode „vezu“ (poznanstvo koje dovodi do zaposlenja) ili oslanjanje na sebe same.

Obrazovanje iz ugla sagovornika/ca u istraživanju

Pre nego što uđu na tržište rada, sva deca moraju da prođu kroz proces obrazovanja u vaspitno-obrazovnim ustanovama. Stoga je pristup obrazovanju druga komponenta koja je pažljivije analizirana u ovom istraživanju.

Uočeno je da zadovoljstvo, tj. nezadovoljstvo ustanovama vaspitno-obrazovnog karaktera zavisi od senzibiliteta zaposlenih u njima za pitanja sa kojima se suočavaju deca i mladi tokom svog odrastanja. Ukoliko su zaposleni/e u vaspitno-obrazovnoj ustanovi osetljivi na probleme siromaštva, roda, netrpeljivosti među decom po etničkoj osnovi ili usled invaliditeta, a posebno na činjenicu da li deca žive u urbanoj ili u ruralnoj sredini, postoji veće zadovoljstvo i prihvaćenost tih nastavnika/ca kod sagovornica. Ipak, nezadovoljstvo vaspitno-obrazovnim ustanovama je posebno naglašeno kod rešavanja vršnjačkog nasilja koje je veoma prisutno među decom širom Srbije. Vršnjačko nasilje povlači za sobom i (ne)reagovanje zaposlenih u školama.

Osetljivost na:

- Siromaštvo
- Etnicitet
- Rod
- Invaliditet
- Mesto stanovanja (rural)

■ Diskriminatorni stavovi

Nereagovanje na vršnjačko nasilje

Predrasude vezane za rod i etnicitet dece

„Ja isto imam, neki dan su, u sredu to bilo prošle nedelje, kad je mali došao kući, rekao da su ga dvojica iz mađarskog odeljenja istukli. (...) Ja sam otišla, znači, sa učiteljicom smo milion puta pričali... Na kraju sam morala otići kod direktorice i to da prijavim zato što sam se jasno izjasnila da ja ne želim jedan dan da se moje dete ne pojavi kući, da je negde izbodeno ili da mu je bilo šta drugo urađeno.“ (Žena, 20-30 godina)

Nekolicina majki sagovornica je navelo da oseća strah zbog nereagovanja nastavnog kadra na nasilje koje deca trpe od strane vršnjaka. Međutim, senzibilisanost nastavnog kadra se ne ogleda samo u njihovoj veštini da reaguju na vršnjačko nasilje, već se uzima u obzir i kvalitet nastavnog procesa koji utiče na (ne)zadovoljstvo sagovornica.

"Pa bolje je ovde, nego u osnovnoj, zato što u osmom razredu i u petom ništa nisam znala, sad barem mi objasne nešto, ovamo nisu obraćali pažnju u osnovnoj školi. (...) Svi pričaju da pišem, ja ako ne znam na primer da napišem niko ne obraća pažnju na tebe, da ti kaže, na primer: 'E nije, pogrešila si, ajde napiši tako i tako.' Pa da, ja pitam profesorku, ali džaba, ona mi objašnjava nešto, ja ne mogu da shvatim, zato što je teže nego dole u ***." (Mlada žena, 15-19 godina)

Među sagovornicima/ama najmlađeg uzrasta se javljala i potreba da nastavnici/e češće i više obrate pažnju na probleme dece u potrebi koja često imaju teškoća zbog velike udaljenosti škole i nedostatka prostora za učenje. Pojedine mlade žene u periodu od 15-19 godina uočavaju probleme u nezainteresovanosti nastavnog kadra koji ne ulaže napore da učenicima/ama prenese znanje.

Koliko je bitno da nastavni kadar kvalitetno osposobi učenike/ce, još je bitnije da budu osetljivi na pojavu materijalnog siromaštva i dolazak učenika/ca iz višečlanih domaćinstava. Veći senzibilitet nastavnog osoblja u školama za probleme dece u siromaštvu nužan je za kreiranje školske atmosfere u kojoj bi takva deca mogla da budu potpunije uključena u nastavu i život škole.

"U osnovnu kad sam išla imala sam jednu profesorku biologije, svaki čas znači samo je pričala nešto za nas. (...) Pa kako vaša majka može da izdrži sa vas osmoro, kako imate pare za hleb, ne znam ni ja šta, lupetala je nešto.(...) bilo mi glupo(...) ispred svih, ona je takva." (Mlada žena, 15-19)

Etiketiranje dece i isticanje siromaštva je posebno osetljivo za decu i mlade žene. Otvoreno pokazivanje netrpeljivosti prema deci koja dolaze iz ruralnog područja je retko, ali se ipak javlja i izaziva veliko nezadovoljstvo. Takvo ponašanje može da dovede do jačanja stereotipa kod ostale dece u razredu o porodicama i osobama koje žive u situaciji materijalne depriviranosti.

Nastavni kadar koji pruža svojim učenicima/cama dobar primer učen je u razgovoru sa sagovornicom, devojčicom koja dolazi iz višečlane porodice gde

je jedan od braće osoba sa invaliditetom i đak škole za decu sa smetnjama u razvoju.

„Raspitujemo se stalno kako je bratu u Beograd. Majka povremeno dolazi kod nas u školu, pita za nas, i onda kod naše, razredni il' razredna, ko kog ima, pita kako je naš brat. I moji drugovi pitaju kako je. (...) To je po meni dobro, al' neki put se i rastuže, kad kažem: "Nije mu dobro, bolestan je". Kada je bolestan i to, posle plaču i dođu posle, obiđu ga, budu malo tu s njim, igraju se i posle idu kući, uče.” (Devojčica, 11-14 godina)

Kada se govori o vaspitno-obrazovnim ustanovama diskriminacija ne mora uvek biti negativna. Jedna sagovornica je iznela podatak da je dobila smanjenje školarine na privatnom fakultetu koji je pohađala nakon podnete molbe po osnovu invaliditeta i materijalne depriviranosti.

„Znam iz stranih zemalja, sva deca koja idu u školu imaju pravo na besplatne knjige koje na kraju godine vrate, sad da l' će to da koriste druga deca ili ne, oni su vratili” (Mlada žena, 20-30 godina).

„Zašto ne postoji nešto besplatno toj deci da se priredi? Zašto škola decu ne podstakne sa tim, ajde deco tako ćemo napraviti nebitno šta; napravićemo u dvorištu piknik, napravićemo otvoreni diskor za vas” (Mlada žena, 20-30 godina).

Sagovornice koje su majke dece školskog uzrasta isticale su i potrebu da im se pomogne dodelom besplatnih udžbenika po principu pozajmice. Takođe, majke su češće isticale potrebu aktivnijeg angažovanja školskih kolektiva na uključivanju dece u potrebi u školske aktivnosti. Školski kolektivi bi trebalo da organizuju volonterske akcije sa decom koje bi bile usmerene na poboljšanje uslova života u zajednici, a naročito na pomoć deci koja dolaze iz siromašnih porodica.

Zdravstvo iz ugla sagovornika/ca

Izuzetno bitan nedostatak života u ruralnim područjima jeste **nedostatak ambulante**, a naročito pedijatra. U selima živi veliki broj starijih osoba koje nemaju mogućnost da često idu do grada, odnosno do zdravstvenog centra.

„Meni je mnogo veliki problem zato što nekad imam nekad nemam, nemaš pare, pa ideš peške. Ja sve dok sam bila trudna ja sam išla peške kod lekara,

pa sam se vraćala peške i nekako, nekad mi je bilo mnogo teško jer mi se noge naduju pa ne mogu da hodam i tako.” (Mlada žena, Romkinja, 15-19 godina)

Usluge medicinskih ustanova nisu uvek ni dostupne. Materijalno deprivirane osobe često moraju da plaćaju prevoz ili pešače do prve dostupne medicinske ustanove. Prema izjavama nekih sagovornica čak i kada u ruralnoj oblasti postoji ambulanta, njeno radno vreme je ograničeno. Neretko radi samo nekoliko dana u toku nedelje, a usluge pedijatrijske službe su ograničene isključivo na velike domove zdravlja koji se nalaze u urbanim sredinama. Znatno broj sagovornika/ca ističe da postoji veći broj dece koja su isključena iz redovnog zdravstvenog nadzora time što njihovi roditelji/staratelji nisu u mogućnosti da ih odvedu na preglede. Dodatno, a povezano sa ovom potrebom je i **nedostatak pristupa apotekama** koje se nalaze u urbanim centrima.

Sistem zdravstvene zaštite može da bude nedostupan i zbog lošeg rešenja sistema zdravstvenog osiguranja u kojem su korisnici/e zdravstvenih usluga uskraćeni za uslugu ukoliko njihov poslodavac ne uplaćuje redovno obaveze koje ima prema državi. Iako svesni da ovaj problem ne potiče od konkretne medicinske ustanove, činjenica da moraju da plate uslugu predstavlja izvor nezadovoljstva okrenutog protiv zdravstvenog sistema kod nekolicine sagovornica. U situaciji finansijske oskudice, plaćanje medicinske usluge je poteškoća koja ih primorava da donesu odluku da li će uopšte ići kod lekara.

Osobe sa invaliditetom, iako imaju pozitivna iskustva sa vaspitno-obrazovnim ustanovama, uglavnom nemaju tako pozitivnu sliku kada se govori o njihovom kontaktu sa zdravstvenim ustanovama. Ipak, pozitivni primeri postoje.

“Poboljšanja nema... To je meni doktorka i u Beogradu rekla i ona mi je dala baš lepo napismeno da je... (...) Tako da je ona meni baš lepo napisala na tom njenom mišljenju, izveštaju da mi treba ta penzija i da mogu da ostvarim.” (Žena, osoba sa invaliditetom, 31-45 godina)

“Sestre i doktori su svi dobri, pogotovo moja doktorka, ona je najbolja, i svi su, svi su dobri tamo, i prema meni, sve ono, kako treba, u redu. (...) Kad mi je bilo najteže ono kad nisam mogla da ustanem, uvek je sestra dolazila da me obilazi, pita me jel ti treba nešto, voda, da mi doda nešto i uvek su bile tu kad god sam ih pozvala da mi nešto dodaju ili...” (Devojčica, 11-14 godina)

Simptomatično je da se ovako pozitivni primeri javljaju uglavnom kada se radi o lekarima iz specijalizovanih klinika. Na pozitivna iskustva sagovornici/ce retko referiraju kada su u pitanju domovi zdravlja i bolnice opšteg tipa.

„Kad smo došli u bolnicu doktorka je pregledala onako... “Nije to ništa...” Onda je jedna sestra rekla: „Znate... Moja prija je radila na tom dečijem odeljenju kao spremačica...” Kaže doktorka to je Nikolino³¹ unuče”, “Aha, ah pa što ne kažete.”. U čemu je razlika da li je to Nikolino unuče ili je to moje unuče ili je vaše dete i vaše unuče? Nebitno... U čemu je tu razlika? Tu se ja, onako, iznerviram i onda je ona pregleda, onako, ponovo...” (Žena, 50-65 godina)

Uočljivo je izraženo nezadovoljstvo uslugama koje se dobijaju u medicinskim ustanovama. Citat nosi posebnu težinu kada se uzme u obzir da je unuka sagovornice umrla zbog nemarnosti lekara. Mlade žene i žene generalno se listom žale na nezainteresovanost lekara, sem u situacijama kada se lično poznaju. Korumpiranost medicinske službe kao i generalno loše iskustvo koje korisnici/ce medicinskih usluga imaju povezuje se sa bahatošću zaposlenih.

„E, to ne znam već šta je, ali, znam svakako da gotovo svaka medicinska sestra, bar u bolnici se ponaša kao da ima zvanje doktora ili doktorke.... Da je glavna i bitna tu... Ne znam ni ja i baš su, baš su onako neprijatne i ne znam. Baš ostavljaju neki utisak grozan, da više nikada ne uđeš dole.” (Žena, 20-30 godina)

Bahatost medicinskih radnika/ca je jedan od čestih izvora nezadovoljstva u kontaktu sa zdravstvenim ustanovama. Ovu bahatost ispoljavaju zaposleni u zdravstvenom sistemu bez obzira na poziciju.

Sami sagovornici/e nude i nekoliko saveta za poboljšanje pristupa zdravstvenim uslugama u ruralnim područjima. Preporučuje se da se uvedu redovne, najčešće se govori o nedeljnim posetama, lekara opšte prakse i pedijataru pojedinačnim selima u delokrugu rada domova zdravlja. Sagovornici/e su pominjali i posete lekara specijalista, ali se apsolutni akcenat stavlja na mogućnost organizacije nedeljnih termina za lekare opšte prakse i pedijatre. Organizacijom rada u domovima zdravlja tako da se cela populacija pojedinih seoskih naselja dodeli jednom izabranom lekaru, moguće je relativno jednostavno izaći u susret zahtevima za organizacijom

---

31 Ime iz transkripta zamenjeno je imenom sa liste najčešćih muških imena prema podacima Statističkog Zavoda Srbije.

terenskih službi. Ovakva praksa bi doprinela poboljšanju pristupa zdravstvenih usluga i imala bi pozitivno dejstvo na zdravlje stanovnika/ca ruralnih krajeva, koji su često zanemareni i zapušteni u zdravstvenom smislu. Povezivanje ovakvog terenskog rada sa mobilnom apotekom koja bi sadržala najpotrebnije i najviše propisivane medikamente je drugi korak ka poboljšanju zdravstvenih usluga u ruralnim područjima.

Zaključak

Propuštene prilike za obrazovanjem sužavaju moguće opcije za zaposlenjem mladih žena i žena koje bi im potencijalno pomogle da se iz položaja deprivacije izdignu. Čak i kada poseduju potrebne kvalifikacije, ukoliko su im neformalne socijalne veze ograničene, mogućnosti za nalaženje zaposlenja su im svejedno limitirane. Služba za zapošljavanje koja bi trebalo da bude posrednik i da odgovori na te potrebe je disfunkcionalna. Pored toga što ne vrši svoju primarnu funkciju, koja se prema sagovornicima/ama ogleda u nalaženju posla, služba za zapošljavanje postavlja pravila koja su izlišna i koja se doživljavaju kao gubitak vremena. Čak se dešava i da sistemskim rešenjima gledaju da isključe što je moguće više korisnika/ca. Kako bi prevazišle problem nezaposlenosti, žene izlaz traže u samozapošljavanju. Kroz samozapošljavanje u oblastima koje dozvoljavaju rad od kuće, one na taj način pokušavaju da prevaziđu barijeru domaćeg kućnog rada, tako što bi zaposlenjem od kuće imale sopstvenu zaradu, a istovremeno bi mogle slobodno da raspolažu vremenom neophodnim za druge aktivnosti u domaćinstvu (ovo je posebno važno samohranim majkama sa malom decom za koju u ruralnim oblastima ne postoji vrtić ili predškolska ustanova). NSZ ni ovde ne daje značajniju podršku, jer su obuke suviše površne i ne omogućavaju im sticanje neophodnih znanja, veština i sposobnosti za započinjanje sopstvenog posla.

Iako ovakav zaključak prevazilazi pitanja socijalnih usluga i njihovog poboljšanja, neophodno je podvući da je mogućnost zapošljavanja neophodan i važan korak za smanjivanje broja osoba u potrebi. Kreiranje održivih politika mora teći paralelno i sinhronizovano sa unapređenjem stanja u oblasti rada. Istovremeno je neophodno raditi na daljem uključivanju stanovnika/ca ruralnih oblasti u dostupne programe obrazovanja kako bi se povećala ostvarivost njihovog mogućeg zaposlenja.

LITERATURA:

Babović, Marija (2010), *Rodne ekonomske nejednakosti u komparativnoj perspektivi: Evropska Unija i Srbija*, Beograd: Sociološko udruženje Srbije i Crne Gore, Institut za sociološka

- istrazivanja Filozofskog fakulteta u Beogradu i SeConS – Grupa za razvojnu inicijativu.
- Bogdanov, Natalija (2007), *Mala ruralna domaćinstva u Srbiji i ruralna nepoljoprivredna ekonomija*, Beograd: UNDP Srbija.
- Cvejić, Slobodan et al. (2010), *Socijalna isključenost u ruralnim oblastima Srbije*, Beograd: UNDP Srbija.
- Drugi nacionalni izveštaj o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva u Republici Srbiji. Pregled i stanje socijalne isključenosti i siromaštva za period 2011-2014. godine sa prioritetima za naredni period* (2014), Vlada Republike Srbije: Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva
- Kronja, Jasminka (ur.) (2011), *Vodič kroz strategiju Evropa 2020*, Beograd: Evropski pokret u Srbiji.
- Ognjanović, Mirjana i Ivanović, Suzana (2013), *Servisi podrške za osobe sa invaliditetom u lokalnoj zajednici: Istraživanje u Beogradu, Leskovcu, Kikindi, Požarevcu i Užicu*, Beograd: Forum mladih sa invaliditetom.
- Republički zavod za statistiku (2015), *Bilten*, br. 599, Beograd: Republički zavod za statistiku.
- Republički zavod za statistiku (2014), *Žene i muškarci u Republici Srbiji*, Beograd: Republički zavod za statistiku.
- Savić, Svenka, Konstantinović-Vilić, Slobodanka i Petrušić, Nevena (2006), „Jezik zakona - karakteristike i rodna perspektiva“ u: M. Mićović (ur.), *Pravo i jezik*, Kragujevac: Pravni fakultet, 55–63.
- Stjepanović-Zaharijevski, Dragana, Gavrilović, Danijela i Petrušić, Nevena (2010), *Obrazovanje za rodnu ravnopravnost: Analiza nastavnog materijala za osnovnu i srednju školu*, Beograd: Program Ujedinjenih nacija za razvoj.
- Uloga asistenata za podršku učenicima Romske nacionalne manjine kao systemske mere u unapređivanju obrazovanja Roma* (2009), Beograd: Zavod za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja

IZVORI:

- Nacionalna strategija za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti, Službeni glasnik Republike Srbije, broj 15/2009.
- Nacionalna strategija zapošljavanja za period 2011-2020. godine, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 37/2011.
- Zakon o radu, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013 i 75/2014.
- Zakon o zapošljavanju i osiguranju za slučaj nezaposlenosti, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 36/2009 i 88/2010.
- Zakonu o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, Službeni glasnik Republike Srbije, broj 72/2009, 52/2011, 55/2013, 35/2015 - autentično tumačenje i 68/2015.

Zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju, Službeni glasnik Republike Srbije, broj 18/2010.

Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju, Službeni glasnik Republike Srbije, broj 55/2013.

Zakon o obrazovanju odraslih, Službeni glasnik Republike Srbije, broj 55/2013.

Zakonu o srednjem obrazovanju i vaspitanju, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 55/2013.

Zakon o ravnopravnosti polova, Službeni glasnik Republike Srbije, broj 104/2009.